

## **II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARINDA ODAK VE AŞİRET MEKTEBİ**

**Hashim TONJİ**

### **ÖZET**

II. Abdülhamid, gerek şahsı gerekse icraatlarıyla tartışılara konu olmuş, yönetime geldiği ilk günden bugüne kadar daima gündemde kalmış tek padişahdır. Devlet siyaseti, değişken yapısı ve kritik meselelerdeki kararlarıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Osmanlı'nın en zor dönemlerinden birinde padişahlık yapan II. Abdülhamid siyasi, iktisadi, askeri ve sosyal sorunlar manzumesiyle karşı karşıya kalmıştır. Dönemindeki meşrutî yönetim modeli, ilk anayasa denemesi gibi Osmanlı siyasi hayatına etki eden ciddi yenilikler de yine Onun dönemine aittir.

. Abdülhamid dönemi ile ilgili çok farklı çalışmalar yapılmıştır. Biz bu çalışmada genel anlamda eğitim, özelde aşiret mektebine bakmaya çalıştık. Sistem, program ve muhteva bakımından kadim nakli eğitimin değişmesi gerektiğini düşünen II. Abdülhamid, kendi döneminde tam bir eğitim seferberliği başlatır. Devlet eliyle memleketin her köşesine eğitimi götürmeye çalışır. Kurumsal ve toplumsal değişim ve dönüşüm için gayret eden padişah, devlete merkezi bir yapı kazandırmayı da ihmal etmez. Müslümanların tek millet olabilmesi için uğraş verir. Bunu da özellikle eğitimle yapmayı düşünür.

**Anahtar Kelimeler:** II. Abdülhamid, Aşiret Mektebi, Eğitim, Osmanlı.

### **ABSTRACT**

II. Abdulhamid was the subject of discussion with both his person and his actions. Since his first day in office, he has always been the only sultan on the agenda. State policy drew attention with its variable structure and critical decisions. Abdulhamid II, who was the sultan during one of the most difficult periods of the Ottoman Empire, faced political, economic, military and social problem. During the reign of the Ottoman period, such as the constitutional model of government, the first attempts at constitutional serious innovations that affect the era belongs to his period.

Many different studies have been done about Abdulhamid II. In this study, we tried to look at education in general and "tribal school" in particular. Abdulhamid II, who finds the old education memorized in terms of system, program and content and thinks that education should change, initiates a full educational mobilization. He tries to take education to every corner of the state. The sultan who strives for institutional and social change and transformation does not neglect to give the state a central structure. He strived to make Muslims the only nation. He also thought of doing this especially with education.

**Keywords:** Abdulhamid II, Tribal School, Education, Ottoman.

---

<sup>1</sup> Bu makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

<sup>2</sup> Dr, Zakho Üniversitesi, İnsani Bilimler Fakültesi, Türk Dili Bölümü, hashimtonji@yahoo.com

## GİRİŞ

II. Abdülhamid, XIX. asrın son çeyreği ile XX. asrın ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nin yazgısına hâkim ve şahit olan son kudretli padişahtır. Modern teknolojiye meraklı bir padişah olarak bugünün Türkiye'sini de ilgilendiren devletin kurumsallaşma kültürünün temelini atmış, özellikle eğitim alanında ciddi bir seferberlik hareketi başlatmıştır. Osmanlı'nın var olan idari yapısını tehdit eden siyasi akımlar ve yine bu dönemde gelişen seküler düşüncenin getirdiği şartlar yeni düzenlemeleri zorunlu kılmıştır. II. Abdülhamid, Tanzimat'la başlayan reformları devam ettirip ülke geneline yaygınlaştırarak düşlediği modern Osmanlı'yı yeniden inşa etme gayretinde olmuştur. O, devletin ihtiyaç duyduğu yapısal reformların ivedilikle gerçekleştirilmesini, yönetimin daha etkin çalışmasını sağlayacak ıslahat hareketlerinin bir an önce bitirilmesini öncelemektedir. Mevcut konjonktürde riskli de olsa - bu riskleri alarak-hızlı bir değişim ve dönüşümün gerekliliğine inanan II. Abdülhamid, son dönemde dağılan merkezi denetim mekanizmasını yeniden kurgulayarak işe başlar.

II. Abdülhamid, yeniden ihya ve inşa için yapısal reformların hayata geçmesi ve muhaliflerle bu süreçte daha sürdürülebilir bir politika yürütebilmek adına 1876'da Kanun-ı Esasi'yi ilan eder. Kanun-ı Esasi de tıpkı Islahat Fermanı gibi temelde bir hukuk metnidir. Bu ana hukuk metinleri, batıdaki gelişmelere bağlı olarak çıkmış, bir yönüyle "zorunlu" metinlerdir. Islahat Fermanı'nın amacı, bazı temel hak ve özgürlüklerin yanında Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında her yönden tam bir eşitlik sağlamaktır. Kanun-ı Esasi ise biçimsel anlamda anayasa özelliklerini yerine getiren, üst bir metni ifade eder.

Esas itibarıyla her ne kadar doğrudan eğitimle ilgili bir özelliği olmasa da Kanun-ı Esasi, eğitimin özgür ama devlet kontrolünde belli bir düzenle yapılmasına ve zorunlu eğitim ilkesine vurgu yapar<sup>3</sup> (Georgeon, 2006, s. 290). II. Abdülhamid, kamu eğitiminin modernleştirilmesi gerektiği inancındadır. Bu sebeple özellikle 1879'da yapılan yapısal reformlarla eğitimin önündeki engelleri bir bir kaldırılır. 1879 Nizamnamesi "*mevcut eğitim örgütünde bozukluk ve eksiklikler varsa bunların sona erdirilmesini* amaçlayan bir reformdur (Shaw & Shaw , 1983, s. 303)

II. Abdülhamid, politik bağlamda çok farklı ekol ve sistemleri aynı anda takip etse de eğitimde Fransız modelini daha çok benimsemekte ve bu ilhamla Osmanlı eğitim kurumlarının *iptidai, rüştiye, idadi (hazırlık), sultani(lise) ve darü'l fünun (üniversite)* olarak kurgulanmasını istemektedir. Kurumsallaşma için oluşturulan *Maarif Hisse-i İanesi*<sup>4</sup> fonu bu bağlamda yapılan en ciddi icraatlardan biridir. Zira Duyun-ı Umumiye'nin yürürlükte olduğu bir dönemde bu seferberliği yapmanın başka bir yolu yoktur.

<sup>3</sup> Kanun-ı Esasi'nin eğitimle ilgili hükümleri şunlardır:

**Madde 15-** Emr-i tedsir serbesttir. Muayyen olan kanuna tabiyet şartıyla her Osmanlı umumi ve hususi tedris mezundur.

**Madde 16-** Bilcümle mektepler devletin taht-ı nezaretindedir. Teb'a-yı Osmaniye'nin terbiyesi bir siyak-ı ittihat ve intizam üzere olmak için iktiza eden esbaba teşebbüs olunacak ve millet-i muhtelifenin umur-ı itikayidelerine müteallik olan usul-ı talimiyeye hâlel getirmeyecektir.

**Madde 114-** Osmanlı efradının kâffesince tahsil-i maarifin birinci mertebesi mecburi olacak ve bunun derecat ve teferruatı nizam-ı mahsus ile tayin olunacaktır (Kodaman, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, 1999, s. 28)

<sup>4</sup> II. Abdülhamid'in önde gelen Sadrazamlarından Said Paşa'nın önerisi doğrultusunda 1 Mart 1883'te Maarif Hisse İanesi adında bir vergi kabul edildi ve kısa bir süre sonra da kapsamı genişletildi. Bu verginin ihdas gerekçesi öncelikle idadilerin yapım ve işletilmesinde kullanılmak üzereydi (Gündüz, 2010, s. 1662). Bkz. (Karataş, 2016)

## 1. EĞİTİM SEFERBERLİĞİ

Tanzimat dönemindeki batılılaşma ve yenileşmenin amacı, devletin bozulan düzenini ve itibarını yeniden kazanmaktır. Bu itibarla ferman ve nizamnamelerin imzalandığını, yeni düzenlemelerin yapıldığını biliyoruz (Duymaz, 2011, s. 167).

Modernleşmenin en önemli unsuru olarak eğitimi gören II. Abdülhamid, kurumsallaşma bağlamında daha önce örneğine rastlanmayan bir biçimde eğitim seferberliği başlatır. “*Maarifperver padişah*” lakabını ısrarla ve severek kullanan II. Abdülhamid’in şu sözü bu bağlamda oldukça önemlidir: “Benim prensibim budur. Ben terakki taraftarıyım. Avrupa’da ne icat olunursa memleketimizde de yapılmalıdır” (Engin, 2017, s. 108). Bu düsturla hareket eden “*maarifperver padişah*” cehalete savaş açmış, eğitilmiş insan yetiştirmek üzere devletin bütün vilayetlerinde mektepler açmayı kendine vazife bilmiştir. II. Abdülhamid dönemi, eğitim şuurunun yerleştiği ve modern bir eğitim elden gelen tüm çabaların gösterildiği bir dönemdir (Karataşer, 2017, s. 425).

XIX. asır Osmanlı eğitim sisteminin fotoğrafını çeken İlber Ortaylı’nın şu tespiti, Abdülhamid’in eğitim çabasını daha anlamlı kılmaktadır: “Bu dönemde medresenin aleyhine laik okulların lehine gelişmeler olmuştur. Çünkü medreseler yetersiz kalmış ve kendini yenileyememiştir” (Ortaylı, Osmanlı Barışı, 2003, s. 182). XIX. asır Osmanlı eğitimine bakıldığında medrese, laik askeri ve mülki okullarla gayrimüslim okullarının eğitim öğretim sistemi içinde faal oldukları görülür. Bu farklılık, eğitimde çok başlılığı ve çeşitli sorunları beraberinde getirmekte ve eğitim organizasyonunu olumsuz etkilemektedir. Bütün bu sebepler, pek çok alanda olduğu gibi eğitim alanında da çeşitli reformların yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. II. Abdülhamid’in maarif davası pek çok yönüyle apayrı özellikler de taşımaktadır. Fethi Okyar’a atfen aktarılan şu cümle O’nun ajandasındaki amaçları açık seçik ortaya koymaktadır: “*Ben elimden geldiği kadar mektepler açarak cehaleti yok etmeye, çocuklarımızı tahsile sevk etmeye uğraşırken her birinin kendine mahsus emelleri olduğunu bildiğim kavim ve milletleri saltanat ve hilafet makamına bağlamaya gayret ettim*” (Engin, 2017, s. 118). Dönemin sosyal, siyasi ve ekonomik kırılma noktaları dikkate alındığında Abdülhamid’in eğitim seferberliği Avrupa’dan gelen zararlı akım ve baskılara karşı savunma hamlesi olarak da okunabilir. Bunu, saltanat makamı ve hilafet bayrağı altında Osmanlı milletini yek-vücut tutmak üzere girişilen bir çaba olarak da görmek mümkündür.

II. Abdülhamid, döneminden önceki eğitim kurumlarını geliştirerek günümüze yakın modern eğitim anlayışının temelini atar, sadece İstanbul’da değil, devletin egemen olduğu her yere okulun gitmesi için çaba sarf eder, onun devrinde 15 bine yakın okulun açıldığını tespit etmekteyiz (Duymaz, 2011, s. 170-171)

Bu seferberliği daha iyi anlayabilmek için aşağıdaki tabloya bakmakta fayda vardır:

**Tablo 1: Abdülhamit Dönemi Öncesi ve Sonrası Mektep Sayıları**

<i>Mektep Türü</i>	<i>Önceki Sayı</i>	<i>II. Abdülhamid Devrindeki* Sayı</i>
Rüştiye	250	600
İdadi	5	104
Darülmualimin	4	32
İptidai	200	4000

Tablo 1’de, II. Abdülhamid’in nasıl bir eğitim seferberliğine giriştiği açık bir şekilde görülmektedir. Bütün eğitim kurumlarında örneğine rastlanmayan bir istatistiki artışla karşılaşmış oluyoruz. Abdülhamid’in zihin haritasında yer alan değişim ve dönüşüm için medreselerin yerine modern eğitim kurumlarının hayata yön vermesi gerekir. Bu bağlamda eski yeni çatışması yerine bunların adaptasyon sürecinde dönüştürülmesi O’nun için daha önemlidir.

Osmanlı modernleşmesinin en önemli vasfı, mevcut eğitim kurumlarının yani medreselerin hayatın dışına itilmesidir. Halkın eğitilmesi ve artan memur ihtiyacının karşılanması için açılan bu yeni okullar, Osmanlı’nın eğitim felsefesine dair yeni yaklaşımı imlemektedir (Ortaylı, 2006, s. 144-145).

“*Terakki, ulum ve fünun ile mekteplerden çıkan diplomalı efendilerin ikdamıyla hâsil olacaktır.*” (İhsanoğlu, 2011, s. 456) diyen Abdülhamid, bu seferberliğin arkasındaki niyeti zihinsel tasavvur olarak ilan etmiş olmaktadır.

Sistem, program ve muhteva bakımından kadim eğitim anlayışını nakli bulan ve bunu değiştirmeyi gerekli bulan II. Abdülhamid, Maarif Nezareti’yle şu konularda tavizsiz bir uygulama başlatır: a) Batılı normlarda eğitim kurumlarını ivedilikle açmak, var olan eğitim kurumlarını dönüştürmek b) Bürokrat ve memur yetiştirme amacıyla yükseköğretimi planlamak, c) Kurumlardan hizmet alan kamuyu her anlamda sürece dâhil etmek d)Merkezi hükümet eliyle devletin en ücre köşesine kadar gidip eğitim hizmeti vermek. (Alkan N. , 2011, s. 103). Kurumsal ve toplumsal değişim ve dönüşüm için sürekli bir gayret içinde olan padişah, devlete merkezi bir yapı kazandırmayı her şeyden önemli saymıştır. Osmanlı milletini oluşturma düşüncesi ve Müslüman tebaanın tek millet olarak yeniden oluşturulması fikri O’nda oldukça baskındır.

II. Abdülhamid’in eğitim seferberliğinde çeşitlilik ve kapsayıcılık önemlidir. Genel bir değerlendirme yapıldığında iptidai, rüştiye, idadi ve sultani dışında meslek ve sanat okulları açıldığını görürüz. İlk defa özel eğitim alanında girişimler olduğunu sağır ve dilsizler için mekteplerin eğitim hayatına girdiğini tespit ederiz. O’nun döneminde okullarda din ve ahlakla ilgili ders saatlerinin artırıldığını, yeni derslerin okutulduğunu yine kaynaklardan öğreniriz (Engin, 2017, s. 108)

\* Buraya medreseden dönüştürülen okul sayısı dâhil edilmemiştir. Geniş bilgi için bkz. Bayram Kodaman, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, TTK, Ankara, 1999.

O'nun döneminde cehaletin bitirilmesi ve Osmanlı milletinin topyekûn terakkisi için özellikle iptidai mekteplerine ağırlık verilmiştir. Mekteplere diplomalı öğretmen atamanın önemini bilen padişah, kız ve erkek öğretmen okullarının açılması için özel çaba sarf etmiştir. Kendisinden önce başlayan ilköğretimin mecburi ve ücretsiz olmasını anayasal teminat altına almıştır. Buna göre altı yaşını doldurmuş her Müslüman kız ve erkek çocuk sıbyan mektebine kayıt yapmak zorundadır. Bu dönemdeki idadi ve sultanilerin Avrupa'daki kurumlarla eş değer bir eğitim verdiklerini yine kaynakların verdiği bilgilere göre teyit etmekteyiz. Bütün bunların yanında asıl önemli gelişme, 1884'te her vilayete maarif müdürlükleriyle müfettişliklerin kurulmasıyla başlar. Her vilayete bir maarif müdürü tayin edilmiş, eğitim öğretim ilan edilen nizamnamelere göre yeniden tasarlanmıştır.

Abdülhamid dönemi maarif davasının birkaç önemli özelliği vardır. Eğitimin devlet eliyle veya devlet kontrolünde olması, milli ve modern olması, ilmi nitelik taşıması, iyi teşkilatlanmış ve merkezi yapının sağlam temeller üzerine inşa edilmiş olması gibi belli başlı özelliklerdir. Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla gayrimüslimlere tanınan haklar sayesinde kendisinden önceki dönemde eğitim ve öğretim birliği, iç ve dış siyaset açısından devletin aleyhine olmuştur. II. Abdülhamid'in denge politikası, siyasi manevra alanına getirdiği reformist duruş, bu olumsuz durumu yeniden devlet lehine çevirebilmeyi de önceler. Bu yönüyle eğitim politikalarındaki dikkati ve stratejisi kayda değerdir. Eğitimde odaklandığı konulardan ikisi bu stratejiyi daha iyi okumaya vesile olacaktır. Bunlardan ilki aşiret okulu, ikincisi kız çocuklarının eğitimidir. Biz bu makalede aşiret mektebini ele almaya değerlendirmeye çalıştık.

## 2. EĞİTİMDE STRATEJİK ODAK: AŞİRET MEKTEBİ

Eğitim sistemlerinin temel amacı ülkenin nitelikli insan gücünü yetiştirmek ve yurttaşlarına vatandaşlık eğitimi vermektir (Şanal, 2011, s. 407). Tanzimat'ın mirasçısı olarak Abdülhamid, modernleşmenin anahtarı olarak eğitimi görmekte ve bu konuda ciddi mesai harcamaktadır. Abdülhamid, bilim ve teknik üzerine inşa olunan batı medeniyetinin temellerini Osmanlıda da atmak için yeni okulların açılmasını büyük bir umutla sürdürmüştür. Devletin en ücra köşelerine kadar yeni iptidai, rüştiye ve idadi açan Abdülhamid'in temel gayesi ülkeyi içinden bulunduğu olumsuz durumdan kurtarmak ve yeni ufuklara doğru devleti taşımaktır. Bu gayeyle eğitime özel bir yer ayırmıştır. Abdülhamid'in eğitim stratejisini bu bağlamda farklı bir bakışla okumak gerekir. Eğitimin amaçlarından biri "iyi vatandaş" yetiştirmektir. II. Abdülhamid İslam referansıyla Osmanlı ülkesinin Müslüman ve ayrılma eğiliminde olan unsurlarını bir arada tutma amacındadır. O kendi döneminde ders programı, müfredat ve kitaplarla "*gelenekçi modernizm*"i kurgulayarak devletin bekasını fikri bağlamda sağlamaya çalışır. II. Abdülhamid döneminin başlıca bir diğer özelliği, okullar aracılığıyla "ubudiyet (bağlılık) gösteren *bandegan/elite* (tebaa)" oluşturma çabasıdır (Kaynak, 2012, s. 120) (Alkan M. Ö., 2019, s. 335).

Tanzimat sonrası azınlık ve gayrimüslimlere tanınan haklarla Batı'dan gelen seküler ve milliyetçi akımların devlete zarar verdiği bilirse de düşünülen çareler, alınan tedbirler yeterli olmamaktadır. İşte bu noktada Abdülhamid'in "aşiret mektebi" özgün bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Osmanlı Devleti'nde aşiretlere mensup çocukların eğitimi için II. Abdülhamid tarafından 1892'de İstanbul'da kurulmuş olan bu mektebin eğitim tarihi için özel bir anlam taşır.

<sup>5</sup> Kanun-ı Esasi'nin 15, 16 ve 114. maddeleri.

Abdülhamid'in bu projesi, aşiretleri devletin siyasal yapısıyla bütünleştirmeyi amaçlayan iddialı bir girişimdir. II. Abdülhamid döneminin ilginç eğitim kurumlarından biri olan Aşiret Mektebi; ayrılıkçı, milliyetçi eğilimlerin başladığı bir dönemde, toplumsal birliğin sağlanması için İslam dinini ortak payda veya çimento gibi düşünülmüş ve bir kurum "bütünleştirme" işlevi için açılmıştır (Kaynak, 2012, s. 160), (Karademir, 2014, s. 330).

Aşiret Mektebi'nin kuruluşu ve gayesi, Tanzimat sonrası açılan diğer devlet okullarıyla mukayese edildiğinde bu okulların kendine has hususiyetlerinin olduğu görülür. Her şeyden evvel bu okullar diğerleri gibi halkın tamamına açık olmayıp devlet içinde önemli yerlerde<sup>6</sup> bulunan aşiret reislerinin çocuklarına mahsus okullardı (Kodaman, 2011, s. 323-324). Tarihçi Bayram Kodaman, aşiret mektebinin üç sebepten ötürü önemli olduğunu söyler. Bunlar siyasi, dini ve idari sebeplerdir. XVIII. ve XIX. asırda batılı devletlerin emperyalist politikalarıyla Fransız İhtilali'nden sonra yayılan milliyetçilik akımı, Osmanlı bünyesinde bulunan farklı milletleri etkilemekte ve gayrimüslim pek çok millet bağımsız olma düşüncesiyle hareket etmektedir. II. Abdülhamid kendi devrinde özellikle Arapların meskûn olduğu yerlerde bu yakın tehlikeyi bertaraf etmek üzere farklı politikalar izlemekte, İngilizlerin menfaatlerini boşa çıkaracak adımlar atmaktadır. Aşiret mektebi, siyasi anlamda bu adımlardan biridir. Yine Abdülhamid'in güttüğü Osmanlıcılık ve Panislamizm fikri, bu okulun açılmasında mühim bir yere sahiptir. II. Abdülhamid'den bahseden hemen bütün tarihçilerin üzerinde ittifak ettiği konulardan biri, onun katı bir merkezîyetçi olduğuna dairdir. Bu bağlamda aşiret mektebi, aşiretleri zabt u rapt altına almada önemli bir rol üstelenecektir. Aşiret reislerinin çocukları burada yetişecek ve padişaha bağlılıklarını ilan edip iç karışıklıklara ve zaman zaman vuku bulan isyanlara mahal vermeyecektir (Kodaman, 2011, s. 324).

Aşiret Mektebi'ne alınacak öğrencilerin geldikleri yerlere bakıldığında stratejik olarak Osmanlı için oldukça önemli coğrafyalardır. Abdülhamid'in amacı, bu bölgelerdeki nüfuzlu beylerin bağlılığını arttırmak, yetişen gençler vasıtasıyla yakın tehlikeyi bertaraf etmektir. Bu bağlamda Osmanlı'nın kaderi için önemsenmiş ve mektebin başarılı olması için her şey teferruatıyla düşünülmüştür.

---

<sup>6</sup> Bayram Kodaman'ın Mahmud Cevad'ın "Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı" adlı eserinde aldığı bilgilere göre 21 Eylül 1892 tarihli nizamnamede şu detaylara yer verilmiştir: "Urban asairi evladının talim ve terbiyelerine ve mektep tesisine mukaddeme olak üzere Halep, Suriye, Bağdat, Basra, Musul, Diyarbekir, Trablusgarp vilayetleriyle Bingazi, Kudüs ve Zor sancaklarından 4'er; Yemen ve Hicaz vilayetlerinden 5'er ki cem'an 50 nefer şakirdin bi'l-intihab Dersaadet'e izamlarıyla "Aşiret Mektebi" namıyla bir mekteb tesisi.." şeklinde devam eden bir nizamnameden bilgi verir.

Bu mektepte okutulan dersler, okulun kuruluş felsefesine ve varolma sebebine ayna tutması bakımından dikkate değerdir:

**Tablo 2: Aşiret Mekteplerinde Okutulan Dersler**

<i>Sınıf Seviyesi</i>	<i>Okutulan Dersler<sup>7</sup></i>
1. Sınıf	Kur'an-ı Kerim, İlm-i Hal, Esmâ-i Türkiye, Lügat, Hesap, İmla, Hat.
2. Sınıf	Kur'an-I Kerim, Tecvid, Ulum-Diniye, Lügat, Hesap, Kıraat-ı Türkiye, İmla, Hatt-ı Rik'a
3. Sınıf	Kur'an-I Kerim, Tecvid, Ulum-Diniye, Sarf-ı Osmani, Coğrafya-yı Osmani, Tarih-i İslam Hesap, Kıraat-ı Türkiye, İmla, Hatt-ı Rik'a
4. Sınıf	Maatecvid Kur'an-ı Kerim, Ulum-ı Diniye, Arabi, Farsi, sarf-ı Osmani, Usul-i Kitabet ve İmla, Coğrafya-yı Umum, Hesap, Malumat-ı Mütenevvia, Hutut.

Tablo 2, Abdülhamid'in Osmanlılık ve Panislamizm düşüncesiyle paralel oluşturulmuş bir ders programını göstermektedir. Farklı coğrafyalardan gelen aşiret çocuklarının Dersaadet'te alacakları bu eğitim bu boyutuyla değerlendirildiğinde oldukça önemlidir.

Eğitim politikaları, devletin ve toplumun ihtiyaçlarını önceleyen ve özellikle devletin bekasını merkeze alan bir yaklaşımla belirlendiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'la birlikte hemen hemen her alanda batıya karşı mevzi kaybına uğramış olması, eğitim sisteminin bahse konu yaklaşımla ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Farklı etnik mensubiyetlerin bir arada tutularak sevk ve idare edilmesinde; asgari müşterekler etrafında kenetlenerek ortak bir kimlik oluşturulmasında; devlete olan sadakatin ve bağlılığın kuvvetlendirilmesinde en mühim araç olan eğitim kurumları, bahse konu amaca hizmet etmek üzere ve ortaya çıkan ihtiyaçlar çerçevesinde yapılandırılmışlardır. Bunlardan biri II. Abdülhamid devrinde kurulan aşiret mektebi, diğeri de II. Meşrutiyet döneminde kurulmak istenen ancak proje aşamasında kalmış bir eğitim kurumu olan Medrese-i Aşâir'dir (Yıldız, 2019, s. 304)

II. Abdülhamid, aşiret mektebinde başta Arap aşiret reislerinin çocukları olmak üzere bölgede yaşayan Kürt beylerinin çocuklarını okutmak ve eğitmek istemektedir. Aşiret mektebi; yeni ve modern eğitim usullerine göre bu çocukları yetiştirecek, Osmanlıya bağlı, Türk-İslam düşüncesine hizmet edecek nesilleri yetiştirecektir. II. Abdülhamid, aşiret mektebinden mezun olan bu çocukların bazılarını askeri alana bazılarını da idari ve siyasi sahaya yönlendirilmesini amaçlamaktadır. Özellikle Kürt aşiretlerine mensup çocukların Hamidiye Alaylarına yönlendirilmesi ve burada görev almalarını arzulamaktadır. Çok iyi düşünülmüş, amaca hizmet edecek tarzda kurulmuş olsa da dönemin mevcut şartlarında aşiret mektebinin varlığını sürdürmesi kolay olmamıştır. Mektep yöneticilerinin basiretsizliği, ekonomik nedenler, aşiretler arasında devam eden siyasi çekişmeler ve boykotlar nedeniyle hedeflerine ulaşamayan mektep, bir süre eğitim öğretim faaliyetlerine ara vermiş daha sonra tamamen kapatılmıştır.

<sup>7</sup> Mahmud Cevad "Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı" İstanbul, 1338.

II. Abdülhamid, “maarifi bütün ilerlemelerin hazırlayıcısı” olarak görmüştür (Eraslan, 1992, s. 39). Diğer bütün hamlelerinde olduğu gibi politik bir amaca hizmet eden Aşiret Mektebi, özellikle uzak bölgelerde bulunan ve İngilizlerin milliyetçilik propagandasına kapılma riski taşıyan aşiretlerin çocuklarına yönelik özel bir hedefe sahiptir.

**Resim 1: Aşiret Mektebi Öğrencileri**



**Kaynak:** Bayram Kodaman

## SONUÇ

II. Abdülhamid’in eğitim politikalarına bakıldığında amaçladığı ve düşlediği Osmanlı odaklı bir sürecin takip edildiğini görürüz. Osmanlıcılık ve Panislamizm etrafında şekillenen yeni siyasi doktrin sistem, müfredat ve okullaşma politikalarında etkili olur. Dini ve resmi devlet ideolojisine bağlı olarak geliştirilen eğitim politikalarında Müslüman Osmanlı kimliğini muhafaza etme düşüncesi öne çıkar. Devletin bekası ve gelecek tasavvuru bakımından iyi düşünülmüş projeler üretilmiş, bu projelerin hayata geçmesi için kurumsallaşma ve yapısal reformlar gerçekleştirilmiştir.

II. Abdülhamid döneminde kendi iktidarından önce başlayan mecburi ilköğretimin devlet eliyle en ücra köşelere kadar gitmesi için edata eğitim seferberliğinin başlatıldığını görürüz. İptidai mekteplerine verilen önem, yeni eğitim politikalarına uygun olarak yetiştirilecek öğretmenler için kurulan Dar’ül-muallimler bunun en açık göstergesidir. Eğitimin devlet kontrolünde ve daha sağlıklı yürütülmesi için merkez ve taşra teşkilatlarının oluşturulması devlet geleneği bakımından işe verilen ehemmiyeti gözler önüne sermektedir.

Yenilik arayışları ve sosyal hayatın yeniden düzenlenmesi için pek çok değişikliğin yapıldığı II. Abdülhamid dönemi; cehaletin ortadan kaldırıldığı, topyekûn kültürel kalkınmanın sağlanmaya çalışıldığı özel bir dönemdir. Hilafet makamına bağlı, saltanatı benimseyen vatandaşlar yetiştirmenin hedeflendiği eğitim sisteminde özel bir yer işgal eden ve prototip diyebileceğimiz “aşiret mektebi” bu bağlamda dikkat çeken en farklı eğitim kurumudur. Aşiret mektebi “Osmanlı’yı milliyetçilik düşüncesinden daha üst bir kimlikle farklı aşiret ve etnisitelere ait çocuklarla geleceğe taşıma fikri akim kalsa da ciddi bir girişim olarak kabul edilmektedir.

## KAYNAKÇA

Alkan, M. Ö. (2019). II. Abdülhamid Döneminde Eğitim ve İdeoloji. M. Bulut (Dü.) içinde, *Sultan II. Abdülhamid Dönemi* (s. 335). İstanbul.

Alkan, N. (2011). *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid* (s. 93-177). içinde Kayseri.

Cevad, M. (1338). *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*. İstanbul.

Duymaz, Ş. (2011). M. M. vd içinde, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid C.5* (s. 167-188). Kayseri.

Emiroğlu, G. (1996). *II. Abdülhamid Dönemi Layihalarında Eğitim Öğretim Meseleleri*. Konya: Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Yayınlanmamış YL Tezi.

Engin, V. (2017). *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamit*. İstanbul: Yeditepe Yay.

Eraslan, C. (1992). 2. Abdülhamit ve Dönemi. *Sempozyum Bildirileri* (s. 27-44). İstanbul: Seha Neşriyat.

Georgeon, F. (2006). *Sultan Abdülhamid*. (A. Berktaş, Çev.) İstanbul: Homer Kitabevi.

Gündüz, M. (2010). Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sisteminin Finansmanını Sağlama Düşünce, Öneri ve Uygulamaları (1860-1930). *e-Journal of New World Sciences Academy*, 5( 4), 1658 -1669.

İhsanoğlu, E. (2011). Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid, Ekmeleddin İhsanoğlu (EC.1. s. 449-475 Kayseri, 2011. M. M. vd içinde, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid* (s. 449-475). Kayseri.

Karademir, N. (2014). *Sultan Abdülhamid ve Kürtler*. İstanbul: Nubihar.

Karataş, T. (2016). Sultan II. Abdülhamid’in Eğitim Politikalarının Mali Bir Veçhesi: Evkâf-I Münderisenin Maarife Terki. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 57 , 1839-1867 .

Karataşer, B. (2017). Sultan II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikası Hakkında Bir Değerlendirme. *The Journal of Academic Social Science Studies*(57), 423-434.

Kaynak, A. (2012). *Emperyal Modernlik ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Reformları*. Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enst. Yayınlanmamış YL Tezi.

Kodaman, B. (1999). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: TTK.

Kodaman, B. (2011). II. Abdülhamid ve Aşiret Mektebi. M. M. vd. içinde, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid* (s. 323-337). Kayseri: Erciyes Üniv. Yay.

Nurdoğan, A. M. (2014). II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim Okullarındaki Ders Kitapları ve Tarih Öğretimi. *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 3(2), 82-111.

Ortaylı, İ. (2003). *Osmanlı Barışı*. İstanbul: Ufuk Kitap.

Ortaylı, İ. (2006). *Son İmparatorluk Osmanlı*. İstanbul: Timaş.

Shaw, S. J., & Shaw, E. (1983). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, e yay, ist, 1983*. İstanbul: E Yay.

Şanal, M. (2011). Abdülhamid Döneminde Öğretmen Yetiştirme Uygulamaları. M. M. Hülagü içinde, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid C. 3* (s. 407-439). Kayseri: Erciyes Üniv. Yay.

Yıldız, H. (2019). II. Meşrutiyet Döneminde Akim Kalmış Bir Eğitim Projesi: Medrese-i Aşâir. *Bellekten*, 289-308.